

Szolgalat és hatalom

Kormányzás a magyar református egyházban

„Nekem adatott minden hatalom mennyen és földön. Menjetek el tehát, tegyetek tanítvánnyá minden népet...” „Tudjátok, hogy a népek fejedelmei uralkodnak rajtuk, és a nagyok hatalmaskodnak rajtuk. De közöttetek ne így legyen: hanem aki naggyá akar lenni közöttetek, az legyen a szolgátok.” (Mt 28,18b–19a; 20,25b–26) Jézusnak ezek a szavai a népekhez küldött tanítványok számára szolgálatuk biztosítéka, de figyelmeztetés is, hogy nem személyük és nem szavuk hatalmával lesz eredményes munkájuk, hanem a küldő Úr teljhatalmának kiárasztásával. A rangvita zárómondatai nem arról szólnak, hogy a tanítványok között nem lehet helye a nagyság és az elsőség vitájának, hanem arról, hogy ezeket a szolgálat útján keressék. Előttük két magatartási modell van: a népek fejedelmeinek uralkodása és Jézus Krisztus sokakért végzett szolgálata. Nincs szükség különösebb logikai segédgondolatra ahhoz, hogy felismerjük évszázados vívódásunkat: a világ társadalmi, politikai, gazdasági szerkezeteinek átvétele magával hozhatja (és legtöbbször hozta is) a hatalomkeresés bűnét, miközben állandóan hangoztatjuk a Krisztus-uralom megvalósításának igényét.

Mindkét evangéliumi történetben a megszólítottak a tanítványok, akik a tanítvánnyá tevés parancsát kapják, s ez azt is jelenti, hogy a népeket (ἔθνη, Mt 20,25; 28,19) tanítványi közösséggé kell tenniük. Olyan Krisztus-test ez, amelyben nem a népek hatalmi szerkezete határozza meg a közösségi létet, hanem a teljhatalmú Úr, aki nem tekintette zsákmánynak, hogy Istennel egyenlő, hanem szolgált, és kötelezte az övéit, hogy „ugyanaz az indulat legyen bennük” (Fil 2,5–8), hogy megvalósuljon az új típusú közösség, a *tanítványegyház*, Új egyház felé,¹ a tanítványegyház felé tartunk? Erről a törekvésünkről nem mondhatunk le, noha tudjuk, hogy a hatalmi szerkezetektől soha sem fogunk megválni.

Ez elsősorban biblika-teológiai gondolkozás és az ezen alapuló egyházkormányzás kérdése, ezért először az ezzel megbízott tisztségek és testületek bibliai gyökereit kell keresnünk.

A tisztségek és kormányzó testületek ősképei

Exegetikai adalékként témánk szempontjából két szolgálati területet, illetve kialakulóban levő tisztséget érdemes megvizsgálnunk, ahogyan ezekről utalás történik az Ószövetségben, a szövetségközi korban és az Újszövetségben: a presbiterét és a püspökét.

---

¹ Ravasz László cikkének címét (*Élet és Jövő*, 1945. nov.) és Fazakas Sándor doktori disszertációjának címét (*Új egyház felé?* Debrecen 2000) vettem kölcsön.

Az újszövetségi *presbiter* (πρεσβύτερος) etimológiailag nem, de tartalmilag annál inkább, folytatása az ószövetségi קָהָן-nek, amely mint tisztség és hivatás, többnyire többes számban fordul elő: קָהָנִים. Mózesnek a nép előljárói és vénei közül hetvenet kell a szent sátor elé állítania, akik könnyebbítenek terhén. Ezek számára Isten elszakít Mózes lelkéből, hogy ugyanazzal az erővel végezzék feladatukat, mint Izráel első vezetője. Szolgálatuk és tekintélyük egyenlő a Mózesével, aki csak „primus inter pares” közöttük (4Móz 11,16–30). A Sínai-hegyre Mózesrel együtt három pap és 70 vén is felmegy, de csak Mózes közelíthet az Úrhoz. Először itt (2Móz 24,1–11 van szó a kiválasztott 70 vénről.) A letelepedés után a vének közössége már testület, amelynek bírói, politikai hatalma van: az egyes helységekben (a város vénei, Ruth 4,2; 1Sám 16,4), vagy az egész országban (Júda vénei, 2Sám 19,12). A királyság intézményének megerősödésével ennek az arisztokratikus-patriarchális² berendezettségnek kevesebb befolyása van az ország vezetésében, de közösségmegtartó ereje megmarad a babiloni száműzetés idején is, mind Júdában (Jer 26,17; Ez 8,11–12: 70 vén), mind Babilonban (Jer 29,1; Ez 20,1.3). A Kr. e. 3–2. század fordulóján a zsidó kormányzó hatóság és bíróság a Vének Tanácsa lesz.

Az Újszövetségben a presbiter szó jelölheti a Jézus korabeli zsidóság legfőbb hatóságának, a Vének Tanácsának valamelyik tagját. Kr. e. kb. 200-tól kezdve ugyanis a 71 tagból álló Szanhedrinnek volt egy papi és egy laikus része. Ez utóbbit nevezi először az Újszövetségben Lukács πρεσβυτέριον-nak, a Vének Tanácsának (Lk 22,66; ApCsel 22,5), amelynek már nagy jelentőségű vallási, politikai és bírói hatásköre volt.³ A Jelenések könyvében viszont kitüntetett tiszteletben áll a vének csoportja, amely minden esetben 24 tagból áll (4,4; 5,8; 11,16). Lehetséges, hogy ezek a földi presbitereknek a mennyei megjelenítései, valószínűbb azonban, hogy a 24 papi, illetve 24 templomi énekesek csoportjának mennyei megfelelői (1Krón 24,7–19; 25,9–31).

A πρεσβύτερος-nak ezeken kívül sajátosan keresztyén értelmezése van, s erről is Lukácsnál olvashatunk. A jeruzsálemi keresztyén gyülekezetben már vannak presbiterek, akik az apostolokkal együtt fogadják Pált és Barnabást, és a zsinaton együtt hoznak határozatokat a pogány-keresztyének felől. Az ApCsel 15 leírásában a két kifejezés mindenütt együtt fordul elő (2.4.6.22.23 versek.; lásd még 16,4), a könyv más helyein, ahol csak a presbitereket említi, ott ezek valószínűleg a jeruzsálemi gyülekezet képviselői (11,31; 21,18). Ez a tanszabályozó zsinat az egyetemes egyházra nézve hoz határozatot, de arról sehol sincs szó, hogy a „paritász” vezetés a gyülekezetekben is meghonosodott volna. A „papi” (apostolok) és laikus (presbiterek) tagokból felépített törvényhozó testület alapmodellje a zsidó Szanhedrin. Valószínűleg helyileg a keresztyén gyülekezeteket a zsinagógák mintájára kormányozták.⁴ Nem kizárt, bár egyenes utalást nem találunk erre, hogy a püspök a zsidó helyi közösségek vezetőjének, az ἀρχισυνάγωγος-nak felel meg. Efezusban a tanítványok (ApCsel 19,1) között voltak presbiterek (20,17), különös módon azonban a gyülekezethez írt levelében nem említi

² L. Coenen kifejezése. *Begrifflexikon*. II. 1005.

³ Lásd pl. Fl. Josephus: *Antiquitates*. 12,138 kk.

⁴ Lásd *Theologisches Wörterbuch*. 6. k., 663.

őket, noha a szolgálattevőket megnevezi: apostolok, próféták, evangélisták, pásztorok és tanítók (4,11). Pál megtudja, hogy az efezusi tanítványok nem kapták a Szentlélek ajándékát, és amikor kézrátétel után leszáll rájuk a Lélek, nyelveken szóltak és prófétaáltak (ApCsel 19,1–7). Kiindulva ebből, valamint abból, amit a lelki ajándékokról ír a korinthusi (1Kor 12,1–30), a római (Róm 12,7–8) és a thesszalonikai (1Thessz 5,12, előjárók) gyülekezetnek, azt következtethetjük, hogy az első keresztyéneknél a szolgálatot nem tisztségek, hanem karizmák szerint végezték. Abban a gyülekezetben, amelyhez Jakab intézi levelét, olyan karizmatikus presbiterek (5,14, határozott névelővel: *a* gyülekezet véneit) szolgáltak, akik betegeket gyógyítottak. A misszió és a gyülekezet építése a Lélek munkája, aki lelki adományokkal (τὰ πνευματικά, 1Kor 12,1) ruházza fel a gyülekezet egyes tagjait, és ez érvényes a presbiterekre is.

Pál és Barnabás nem hagyják magukra a tanítványi közösségeket, hanem imádkozva és böjtölve gyülekezetekként presbitert választanak, olyant, akiben megbíznak (ApCsel 14,23). Pál csupán a Timóteushoz írt első és második levelében és a Tituszhoz írt levelében beszél róluk, de ott már rendelkezik is, hogy Titusz városokként (κατὰ πόλιν Tit 1,5) presbitereket állítson szolgálatba. A pásztori levelek keletkezésének idején a presbiterek már sajátos feladatot kaptak. Közülük a „jól előjárók” (οἱ καλῶς προεστῶτες πρεσβύτεροι, 1Tim 5,17) igehirdetői és tanítói megbízást kaphatnak. Ez azt jelenti, hogy Efezusban nem voltak tisztség szerinti igehirdetők és tanítók, hanem csak olyan presbiterek, akik fáradoztak az igében és a tanításban (οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ). A πρεσβύτεριον az Újszövetségben háromszor fordul elő, kétszer a Vének Tanácsára, egyszer pedig a keresztyén gyülekezet előjáróinak közösségére, a presbitériumra vonatkozik, bár a kifejezésnek még nincs meg a későbbi tartalmi jelentése. Pál szerint Timóteus a kegyelmi ajándékot a vének közösségének kézrátételével kapta (1Tim 4,14).

Összevetve azt, ami az apostoli levelekben a presbiterről olvasható, egyértelmű, hogy semmilyen hatalommal nem rendelkeznek, nem uralkodhatnak (κατακυριεύω), szolgálatukkal és keresztyén magatartásukkal a nyáj példaképeivé (τύπος, 1Pt 5,3) kell válniuk. Lelki, gyülekezetépítő és missziós szolgálatuk van: legeltetik a nyáját, gondot viselnek rá (ApCsel 20,28; 1Pt 5,2), ígét hirdetnek és tanítanak (1Tim 5,17), a kézrátétellel erősítik meg a kegyelmi ajándékot (1Tim 4,14), imádkoznak a beteg felgyógyulásáért (Jak 5,14).

A zsidó Vének Tanácsa és a keresztyén presbiterek közössége között, túl a tanbeli különbségeken, szerkezeti aszimmetria is fennáll, mégpedig a kormányzás kérdésében: amott a vének kezében (kormányzati) *hatalom* van, a keresztyéneknél a gyülekezetben *szolgálatot* végeznek.

Homérosztól kezdve a *görögöknél* az ἐπίσκοπος felelősségteljes tisztség volt, és akik ezt a hivatalt viselték, azok vigyáztak a törvényességre és a rendre, eredetileg a polgári élet különböző területein, majd a kultuszban is. A kifejezés azonossága ellenére azonban az újszövetségi ἐπίσκοπος tartalma innen nem származtatható. A LXX a sokjelentésű פקד (meglátogat, felkeres, felvigyáz, kivizsgál stb.) ige különböző alakjait fordítja az ἐπισκέπτομαι-jal vagy ἐπισκοπέω-val, a פקיד névszót pedig ἐπίσκοπος-szal, de ez utóbbi csak öt helyen jelent kimondottan felvigyázót, előjárót (Neh 11-ben és 2Krón

34-ben). Az újszövetségi ἐπίσκοπος nem gyökerezthető a Hetveneken át az Ószövetségből sem. Közlebbi vizsgálódást érdemel a מִבְּקָר igéből képzett מִבְּקָר az „átvizsgáló” jelentéssel. Ebben a melléknévi igenév formában az Ószövetségben nem fordul elő, csupán más igemódokban, kivizsgálni (3Móz 13,36) vagy éppen gondot viselni (Ez 34,11) jelentéssel. Megjelenik azonban a *szövetségközi kor* zsidó szóhasználatában, 1Makk 1,51-ben az ἐπίσκοποι IV. Antiochusz Epifánész felügyelőit jelenti. A Damaszkusz-iratban a מִבְּקָר felügyelő, telepvezető, s ugyanilyen értelemben találkozunk a tisztséggel a qumráni gyülekezeti szabályzatban (1QS), ahol mint bíró a közösségben előforduló esetekben dönt. Egyik helyen sem papi tisztség. Mindenesetre megbízatásuk hasonló. A מִבְּקָר 30–50 év közötti felügyelő, írástudó volt, aki próbára tette azokat, akik a közösségbe (מִתְּוֵהָ = tábor, telep) be akartak lépni. Hasonlóságot mutat az, hogy mindkét esetben felügyelők, és főleg az, hogy pásztori megbízatásuk van. Munkakörük azonban idővel módosul, a lényeges feladatokból több is – például az ítélethozatal, a tagfelvétel, rendelkezés a diakóniai alappal stb. – a papi előjárók kezébe kerül, és a מִבְּקָר valamiféle gazdasági megbízott (sáfár) lesz. Több vallásnál is észrevehető folyamat ez, hogy tudniillik a papság a közösségi (törzsi, állami) igazgatásban, kormányzásban nem kimondottan papi funkciókat vesz át az ún. köztisztviselőktől.

Nyitott kérdés, hogy a „táborfelügyelő” (מִבְּקָר לַמִּתְּוֵהָ) előképe-e a püspöknek, mint ahogyan J. Jeremias állítja, vagy éppenséggel azonos a két tisztség, ahogyan Benjamin Merkle véli. Mindenesetre a szócikk kifejtésénél W. Beyer óvatosabb, amikor azt mondja, hogy a damaszkuszi közösség táborvezetője mint előkép nem oldja meg az episzkoposz títkát.⁵

Az *Újszövetségben* az ἐπισκέπτομαι (11-szer, megfigyel, felkutat jelentéssel) és ἐπισκοπέω (2-szer felügyel) általános jelentésű. Számunkra itt inkább az ἐπίσκοπος (5-ször) származékszó irányadó, amely egyetlen esetben Jézus Krisztusra vonatkozik (1Pt 2,25), s teológiailag ez a püspöki szolgálat hitelességének az alapja. Jelentősnek kell tartanunk azt is, hogy Péter nemcsak püspöknek nevezi Jézust, hanem pásztornak (ποιμήν) is, a Zsidókhoz írt levélben pedig ő a nagy pásztor (13,20)⁶, az egész egyháznak a pásztora és felvigyázója. Az egyes gyülekezetre átszármaztatott jelentésről olvassunk az ApCsel 20,28-ban. Pál az efezusi presbitereknek (!) hagyatkozik: Isten egyházában nekik mint püspököknek (ἐπίσκοποι) legeltetniük kell Isten gyülekezetét (ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ). A püspökre van bízva Isten egyházának a gondviselése (1Tim 3,1–5), ami egybehangzik a presbiterek megbízatásával, akiknek legeltetniük kell Isten nyáját (1Pt 5,1–4). Nem tisztult még le tehát a tisztség fogalma a karizmatikus-missziós gyülekezetekben, a püspöknek és a presbiternek ugyanazt a szolgálatot kell végezniük.

Az ἐπίσκοπος-ról (és általában igei formáiról) egypár következtetés vonható le: **1.** Jézus Krisztus az egyház pásztora és gondviselője (felvigyázója, 1Pt 2,25). Szolgálatának meg kell jelennie a mindenkori gyülekezeti életben. Az első keresztyéneknél ez

⁵ Jeremias, J.: *Jerusalem zur Zeit Jesu*. 297; Merkle, B.: *One Office in the Early Church*. New York 2003. 183; Beyer, W.: ἐπισκέπτομαι κτλ. *Theologisches Wörterbuch*. B. 2. 616.

⁶ Már ezért is keresztyénietlen az egyházi közbeszédben a püspököt főpásztornak nevezni.

meghatározta a gyülekezetek minden tagjának minőségét, főleg azokét, akik szolgálatot végeztek. Legitimitásukat az adta meg, hogy lelkiségük, szolgálatuk mennyire volt visszavezethető az egyház Fejére. Az Újszövetségben a tisztségek mind Krisztus valamelyik tisztségével, minőségével felruházott szolgák.⁷ Ilyen értelemben van szó a Heidelbergi Káté 31. és 32. fejeletében minden keresztyén prófétai, papi és királyi tisztségéről. Ma és mindenkor: lelkipásztorról és püspökről csak akkor beszélhetünk, ha azok a lelkek pásztorának és püspökének nevében végzik szolgálatukat. **2.** Az *ἐπίσκοπος* tartalmát a pásztorság határozza meg. Egypár előfordulási helyen több, a pásztorságra utaló kifejezés olvasható. Azt is érdemes megjegyezni, hogy az Újszövetségnek mind a Delitsch-féle, mind az újhéber fordítása az *ἐπίσκοπος*-t a *מְשִׁיב* (pásztorolni, legeltetni) vagy a *מְשִׁיב* (terelni) igék melléknévi igeneveivel adja vissza. **3.** A pásztori levelekben a presbiteri és püspöki feladatkörök és erkölcsi feltételek majdnem megegyeznek, Pál egy lélegzetvételben beszél róluk (Tit 1,5–9), és ezzel összecseng az, amit a másik szolgatársához ír (1Tim 3,1–7). Figyelemre méltó a kifejezések megegyezése: a püspöknek és a presbiternek egyaránt mint elöljáróknak vezetniük (*προσῆται*, 1Tim 3,5 és *προεστῶτες* 1Tim, 5,17) kell az egyházat, mindkettőjük felé követelmény, hogy legyenek alkalmasak a tanításra (*διδασκαλία*, 1Tim 5,17 és *διδακτικός* 1Tim 3,2). Ebből, és abból, amit az efezusi gyülekezetéről tudunk (*πρεσβύτεροι*, ApCsel 20,17 és *ἐπίσκοποι*, 20,28) valószínűnek tarthatjuk, hogy a püspök egyike volt a presbitereknek, és azt, hogy közöttük felvigyázó, elöljárói megbízása volt. A két, kialakulóban levő tisztség azonban nem azonos, ez nemcsak abból látszik, hogy külön említi őket, hanem abból is, hogy a szövegekben a püspök egyes számban (1Tim 3,2; Tit 1,7), a presbiter többes számban (1Tim 5,17; Tit 1,5) fordul elő. **4.** Megfontolandó az, hogy az ApCsel 20,28-ban és Fil 1,1-ben több püspökről van szó, éppúgy, mint a diakónusok esetében. Nem tudjuk, hogy ez csak egyedi eset volt-e, és azt sem, hogy ez a kezdeti helyzet meddig tartott.

Nem feladatunk itt a tisztségek kialakulását a történelemben követni, de egypár olyan jelenségre, folyamatra érdemes figyelni, amelyek az első század közepétől a második század közepéig végbementek. **1.** Ha egyáltalán beszélhetünk az apostoli kor tisztségeiről, akkor ezt nem egyházjogi, hanem pneumatológiai értelemben tehetjük. Az első század utolsó évtizedéig a bibliai feladatkörök határozott körvonalat nyernek és közelítenek a későbbi tisztség fogalmának a tartalmához. Megjegyzendő, hogy ezek nem, úgymond egyetemes, hanem helyi, gyülekezeti jellegűek voltak. Ezek után olyan tisztségek alakulnak ki, amelyekről vagy nincs szó az Újszövetségben, vagy az ott előforduló megjelölések más, a Bibliától idegen tartalmat nyernek, mint például a püspöki tisztség. A második század közepétől ezek a tisztségek egy (igaz, hogy kezdetleges, de mégis) hierarchikus rendben helyezkednek el. **2.** Ahogyan az Ószövetségben a vének feladatkörének egy része átment a papok és a király kezébe, ugyanaz történt a presbiterekkel is: íghirdetői, pásztori megbízásuk „klerikalizálódott”, s bár nem volt szükségképpen, mégiscsak az történt, hogy ezzel megnőtt a papság hatalma. **3.** Pál a dia-

⁷ L. Coenen megfogalmazása szerint: Die nt. Amtsbezeichnungen sind alle auch Christusprädikate oder könnten es doch jedenfalls sein. *Begrifflexikon*. I. 126.

kónusokról is rendelkezik. Az erkölcsi követelmények szinte azonosak a püspökével és a presbiterével (1Tim 3,8–13), de ezt a hármat sehol sem említi egymás mellett, ami halvány jel arról, hogy a gyülekezeti szolgálók között nem volt alá- és fölérendeltség. **4.** A világi (polgári) szervezeti hatalomsémák modellekké váltak, a karizmatikus gyülekezet hasonul a társadalmi struktúrákhoz, ami azt (is) eredményezte, hogy a tisztségviselők hatalmi helyzetbe kerültek. **5.** A tárgyalt két szolgálati megbízatásra nézve az Újszövetségben találunk ugyan halvány utalást arra, hogy a püspök a presbiterek előjárója, de ez ott nem jelentett alá- és fölérendeltséget. Hasonlóképpen beszél Kálvin az első két század presbiteréről: „Ezek önmaguk közül minden egyes városban választottak egyet, akinek különösebben a püspök (episcopus = felügyelő) nevet adták, hogy az egyformaságból, amint az történni szokott, civakodás ne származzék. Mindazonáltal tisztségben és méltóságban nem állt oly magasan a püspök, hogy tisztársai fölött hatalmat gyakorolt volna.”⁸ Szerinte „a püspökök nem az Úr rendelésének igazsága folytán vannak a presbiterek fölött”, „csak szokásból”, „a béke fenntartása végett”.⁹ Szintén erről van szó a II. Helvét Hitvallásban: „Legalább kezdetben a püspökök és presbiterek közös munkával kormányozták az egyházat; egyik sem emelkedett a másik fölé, azaz nem igényelt magának nagyobb hatalmat vagy uralmaságot a püspöktársai fölött.”¹⁰ **6.** Az első század végi gyülekezetek nem mindenikében volt apostol, próféta, tanító, ezért szükség volt egy olyan karizmatikus vezetőre, aki fenntartja a rendet és biztosítja a gyülekezet evangelizálását és a missziót.¹¹

A kormányzás mint hatalomgyakorlás

A kormányzás olyan testületekre hárul, amelyeknek tagjai tisztségviselők, akik szolgálatukat a Krisztustól nyert hatalommal végzik. Református egyházunk csak a Szentírásból igazolható tisztségeket ismeri el állandónak és kötelezőnek, minden más tisztség olyan későbbi, történeti képződmény, amely adott esetben helyettesíthető vagy megszüntethető. Az erdélyi Statútum a kálvini tisztségek – pásztorok, doktorok, presbiterek, diakónusok – közül a lelkipásztori, a presbiteri és a diakónusi tisztségeket említi, amelyek egyenrangúak.¹²

Jézus utolsó megnyilatkozásaként kijelenti, hogy minden hatalom neki adatott, s ez oszthatatlan. Az ἐξουσία nem kiható erő (ez a δύναμις), hanem korlátlan lehetőség és szabadság a cselekvésre. A tanítványoknak meg kell érteniük, hogy sem ők, sem más nem birtokolhatja a hatalmat, s le kell mondaniuk annak gyakorlásáról, az uralkodástól is (ez a κράτος). Nekik csak az adatott, hogy Krisztus hatalmának érvényesítésével

⁸ A keresztyén vallás rendszere. IV. 4. 2.

⁹ „ex consuetudines”, „pacis conservandae gratia”. Uo.

¹⁰ II. HH 18. 12.

¹¹ Hasonlóképpen Beyer, W: *Theologisches Wörterbuch*. Band 2. 616.

¹² A Romániai Református Egyház Alkotmánya (Statútuma). 8. §. 1–2. bekezdés. Ez tulajdonképpen annak felel meg, amit Kálvin a *Confessio Gallicana*-ban említ: pásztorok, vének, diakónusok.

szolgáljanak. Kiküldetésükkor Jézus a gyógyítás hatalmát (ἐξουσία) adja nekik, uralkodást a tisztátalan lelkek és a betegség fölött (Mt 10,1; Mk 3,15; 6,7; Lk 9,1 szövegeiben ugyanaz az ἐξουσία olvasható, mint Mt 28,19-ben!), de ezzel ők nem rendelkeznek, ez nem sajátjuk és másra nem fejthetik ki, csak a szolgálatra. Amikor a Szanhedrin előtt álló tanítványokat megkérdezik, hogy milyen hatalommal és név által gyógyítottak, Péter azt feleli, hogy a názáreti Jézus Krisztus neve által (ApCsel 4,7–10). Jézus nem osztja meg teljhatalmát senkivel, nem „átruházza” a tanítványokra, hanem megajándékozza őket a saját hatalmával.

Az egyház minden szolgálatát hatalmi helyzetből végzi, s ez a kormányzásra is vonatkozik, ami látszólag nem más, mint egy felsőbb testület által előírt törvény alkalmazása. A polgári kormányzásnál ez így is van, de az egyház nem járhat el önhatalmúan, a világi jogrend szerint, csak a Krisztus-test minőségében. Krisztus a törvényhozó és ő a kormányzó hatalom. Az egyháznak egyetlen kötelessége van, átengedni magán Krisztus hatalmát. De ekkor már nem uralkodó, hanem szolgáló egyház. A Zebedeusfiak történetéből úgy tetszik, hogy Jézus nem ellenzi a nagyságot és az elsőséget, de ezt a tanítványok a szolgálat útján érhetik el. Álszent dolog lenne viszont, ha a tanítványok azért aláznák meg magukat és azért szolgálnának, hogy hatalomra jussanak. A hatalom semmilyen eszközzel nem szerezhető meg, szelíd furfanggal¹³ sem, a szolgálat útján sem. De adatik: esetről esetre és kimondottan az egyes szolgálati területekre. Az egyház minden tisztségviselője Jézus Krisztus tanítványa és minden testülete tanítványi közösség, akik, amelyek nem azért kapták Istentől a hatalmat, hogy uralkodjanak, hanem, hogy gondoskodjanak a reájuk bízottakról. Amikor ezt teszik, és ezért teszik, tulajdonképpen megjelenítik Isten uralkodását a gyülekezetben. Kálvin szerint „... Istennek magának kell egyházát igazgatni és kormányozni, [...] de az emberek szolgálatát mintegy helyettes munkásságot veszi igénybe, nem ugyanúgy, hogy azokra ruházza át a saját jogát és méltóságát, hanem csak úgy, hogy azok szája által végezze...”¹⁴

Isten az ő Fia által kinyilvánított akaratát az írott Igében jeleníti meg az egyház számára, amely így a legfelsőbb tekintélynek engedelmeskedve végzi a kormányzást. Ez kettős engedelmességre kötelez. Egyfelől arra, hogy a tisztségviselők, a testületek, de minden egyháztag is az Igén alapuló törvényeknek, egyházi rendelkezéseknek engedelmeskedjék. Ezt a kötelezést gyakran hangsúlyozzuk, ezt ellenőrizni, megtagadását büntetni lehet. Másfelől az egyháznak állandóan meg kell kérdeznie saját magát, ellenőriznie kell jogalkotó, kormányzó, bírói szolgálatát: vajon engedelmes-e annak, akinek adatott minden hatalom? Ha nem, akkor – Makkai Sándor szavaival élve – „a tagoknak nemcsak joga, hanem kötelessége lesz az igazi evangélium érdekében való tiltakozás, az egyház reformációja”.¹⁵ A Magyar Református Egyház egyetemes és helyi értelemben önkormányzatának vallja magát. Kánonaink kizárják mind a kívülről jövő kormányzási szándékokat, mind a belső, személyi vagy testületi önkénnyel történő (sokszor éppen manipulált) igazgatást. A kormányzás hatalomgyakorlás, amely abban kü-

¹³ Fekete Károly kifejezése. *A Barmeni Theológiai Nyilatkozat*. 82.

¹⁴ Kálvin: *i. m.* IV. 3. 1.

¹⁵ Az egyház kormányzó tevékenysége. *Igazság és Élet*. 1937. 21.

lönbözők a polgári kormányzásoktól, hogy az végzi, akié minden hatalom. A református alaptörvényekben gyakran olvasható *önkormányzati* elv csak annak a feltétele alatt történhet, ha a kormányzó *testület* a Krisztus-*fő* szerint gyakorolja a hatalmat.

A második századtól kezdve, történelme folyamán az egyház átvette a polgári jogrendet, mert azt gondolta, hogy ezzel a világ partnerévé válik, és azt, hogy ez teszi lehetővé a kormányzást. Ennek ősképe az az akarat, amelyet Izráel vénei (presbiterei! 1Sám 8,1–9) fejeznek ki Sámuel előtt: „Tégy valakit királyunkká, hogy ő bíraskodjék fölöttünk, *ahogyan az minden népnél szokás.*” Valóban, a gyülekezetekben mindennek ékesen és jó rendben kell történnie, de ezt nem a lemásolt struktúrákkal kell elérni. A jogrend a világ (állam) lényegéhez tartozik, e nélkül a polgárok élete, egymáshoz való viszonya elképzelhetetlen. Az egyházban viszont ez csak arra szükséges, hogy az igehirdetés (a fogalom legtagább értelmében) számára életeret biztosítson.

Továbbá: az egyházban, az egyházért élő teológiának mint „forrástisztítónak”¹⁶ két kísértésre kell figyelmeztetnie az egyházvezetést. Egyfelől arra, hogy a kormányzásnak megvan az a veszélye, hogy a struktúrákba befészkelődik a személyi kormányzás gyakorlata, a kollegiális, közösségi szemléletet monarchikus vezetés váltja fel. Másfelől: igaz ugyan, hogy a kormányzás a jogrend fenntartásáért van, de ha ezt az egyház végső feladatnak tekinti, paragrafusvázzá csontosodhat. Kormányzás, jogrend, igehirdetés – ebben a sorban a legutóbbinak kell működnie, és érdekében megvalósulnia az első kettőnek. László Dezső pontos megfogalmazása szerint: „Az egyház kormányzása csak annyiban nyer létjogot, amennyiben az egyház többi munkája érdekében történik, ha azoknak szolgál, és nem lesz úrrá az egyházban. Az egyházkormányzás az egyház többi munkáját *kísérő* tevékenysége az egyháznak. Az egyháznak legnagyobb kísértése abban van, hogy jogi, emberi oldalukat életük minden más vonatkozásánál jobban ápolják és érvényesítik.”¹⁷

A presbiter-zsinati elv

Történetileg és teológiailag is így helyes az elv megjelölése, mert Isten először személyeket hívott el a szolgálatra, akikből később megalakult a szolgáló közösség, amely azáltal léphet fel jogilag és teológiailag hitelesen, ha tagjai már eleve elhívott és megbízott presbiterek. Ebből az is következik, hogy nem a zsinati tagság ad méltóságot, elismerést a presbiternek, hanem fordítva: a zsinat tekintélyét az elhívott és a gyülekezetekben szolgáló presbiterek méltósága biztosítja.

Az egyház szervezetének zsinat-presbiteri megjelölése a 19. század első felétől használatos, de maga az elv azon a reformátori hagyományon nyugszik, hogy az egyház vezetésének testület kezében kell lennie. Ezzel az egyház védi önmagát mind a papi (hierarchikus), mind a világi (küriarchikus) befolyás ellen. Kezdetben a magyar református egyházban egyházkerületi szinten a zsinat csak lelkészi tagokból állt, majd a

---

¹⁶ Sorge um die Reinhaltung des Lebensbrunnen. E. Brunner kifejezése. *Zwischen de Zeiten*. VIII. 403.

¹⁷ *Az anyaszentegyház élete és szolgálata*. 50.

19. század közepén ezt egyesítették a nem lelkészekből álló konzisztóriummal, s egyházmegyei, egyházkerületi és egyetemes szinten létrejött a paritáson alapuló testületi kormányzás. Az egyenlő számban választott lelkészi és nem lelkészi tagok nem csupán szavazati jogban, de tisztségükből származó méltóságukban is egyenlők. A *Confessio Gallicana* 30. paragrafusa kimondja: „Minden gyülekezetnek és minden igazi pásztor-nak egymással egyenlő tekintélye van, és egyiknek sem szabad uralkodni a másik fölött, mert egy feje, szuverén ura és közös püspöke van mindenkinek: Jézus Krisztus.”¹⁸ Ez ugyanígy jelenik meg a IV. barmeni tételben: „Az egyházban a különböző tisztségek nem egynek a többi fölötti hatalmát fogalmazzák meg, hanem az egész gyülekezetre bízott és annak parancsolt szolgálat gyakorlóit.” A szöveghez fűzött magyarázat szerint: „Az egyházban vannak ugyan különböző tisztségek, de ezek nem uralkodásra adattak, hanem szolgálatra...”¹⁹

Az anyaszentegyház a gyülekezetekben él, s az Isten által elhívott és a gyülekezetek által megválasztott presbiterek innen és itt nyerik megbízatásukat és méltóságukat. A tisztségautoritás nem a püspök apostoli szukcessziójából vezetendő le, hanem a Szentírásból felismert tisztségfogalomból.²⁰ Ez azonban nem jelenti azt, hogy a testületekben az egyházközséget vagy az egyházmegyét képviselik. A reprezentációs elv az egyházban a 19. század közepén alakult ki, a parlamentáris előképet véve modellként. Helytelennek kell tartanunk azt a szemléletet, miszerint a generális zsinati és a nemzeti zsinati tagokat területi (egyházmegyei, egyházkerületi) szempont szerint kell választani, s ennek megfelelően ők ott területi érdeket képviselnek. Minden egyházi szinten csak egy érdek van: munkálni, biztosítani az Egyháznak mint Krisztus-testnek az Ige szerinti rendjét és jólétét. Révész Imre a zsinatnak még mélyebb, lelki értelmezését adja: a zsinatok „nem egyszerűen egyházi parlamentek, hanem az egyház élő lelkiismeretének megnyilatkozásai”.²¹

Egyházunk a fokozatosság elvén épül föl: egyházközségek, egyházmegyék, egyházkerületek, országos egyház és egyetemes magyar református egyház. Ez semmiképpen sem azt jelenti, hogy az ún. felsőbb kormányzó testületek uralkodnak az alsóbbak fölött, hanem azt, hogy az egyház alapsejtje, a gyülekezet, presbiterei által átengedi a hatalmat azoknak a testületeknek, amelyeknek tagjai szintén gyülekezeti presbiterek. Ebben egyetértünk Fazakas Sándor fejtegetéseivel,²² azonban mindnyájan tudjuk: ennek feltétele, hogy a gyülekezeti presbiterek valóban Krisztus akarata szerint határozzanak, ez pedig az alázatosságnak, s végső fokon a presbiternevelésnek a kérdése.

A demokratikus polgári kormányzás elve, hogy a hatalom a nép kezében van, és ezt átadja az általa választott parlamenti tagoknak. Ennek az egyház kormányzására átmásolt gyakorlatát bírálja Kováts J. István, s érvelését Fazakas Sándor foglalja össze: „Ebben a felfogásban, amely mind a mai napig fellelhető, két tévedés van. Először is

---

¹⁸ Bartók György fordítása. *A református egyház presbyteriális szervezete*. 42.

¹⁹ Fekete Károly: *A Barmeni Teológiai Nyilatkozat*. 81, 83.

²⁰ *Lásd Theologische Realenzyklopädie*. Band 27. 331.

²¹ Zsinat és hitvallás. *Kábhinista Szemle*. 1920. szeptember 26.

²² Fazakas: *i. m.* 144.

az egyházban minden hatalom nem a népé, nem a gyülekezeté, hanem a Krisztusé, másodsorban a presbiterek nem képviselők, hanem Krisztus *választottai*, akik a külső és belső hívásra felelve állnak a teljes gyülekezet szolgálatában.”²³

A presbiter-zsinati elv értelmét László Dezső tisztázza egy jelentős tanulmányban.²⁴ Tévesnek kell minősítenünk – mondja – azt az álláspontot, mely szerint az egyház alapsejtjét a presbitérium, legmagasabb szervezeti formáját a zsinat kormányozza. Valójában az elv azt jelenti, hogy a zsinat az egyházi élet minden fokát vezető testület, és a presbiter az a személy, aki a testület tagjaként az egyházi élet minden fokán nyilvános hivatalra tölt be. Minden testület zsinat (egyházközségi, egyházmegyei, egyházkerületi, egyetemes egyházi szinten) és a zsinatnak minden tagja presbiter. Érvényesül tehát az egyházkormányzatban a személyi és a testületi elv. Ez megegyezik azzal a renddel, amelyet Kálvin 1559-ben a *Discipline Ecclesiastique*-ban fejtett ki, miszerint az egyházban három kormányzási fokozat van: körzeti zsinat, parciális zsinat és generális zsinat. Ez adta meg a református egyházak számára a kormányzási struktúrát. László Dezső azt is megjegyzi, hogy ezt 1881 előtt mi magyarok is jól tudtuk, elődeink parciális (egyházmegyei), generális (egyházkerületi) és nemzeti (egyetemes magyar) zsinatra gyűltek össze. Az egyházvezetést olyan testületek végzik, amelyeknek tagjai mind az Írásban gyökerezett tisztséget viselnek. Az ilyen értelemben vett zsinatnak három feladata van, amelyek a hatalmi köröknek felelnek meg: megállapítja az egyházi rendet (törvényhozás), érvényesíti azt (szűkebb értelemben vett kormányzás) és megbünteti a vétkezőket (bíráskodás).²⁵

Azzal, hogy testületeinket minden fokon zsinatnak nevezzük, még inkább hangsúlyt nyer a közösségi, kollegiális kormányzás. Imre Lajos kiemeli ennek a teológiai hasznát: „Ez a kollégiumi elv [...] egyik oldalon kizár minden hierarchikus, papuralmi törekvést, másrészt biztosítani akarja, hogy minden hívőnek meglegyen a joga és feladata az egyház vezetésében.”²⁶

A „kráciák” vonzásában

Ahogy erről szó volt, Jézus Krisztus a korlátlan hatalom (ἐξουσία) birtokosa, de ennek gyakorlása (κράτος) is az ő kezében van. Ha a kormányzás hatalomgyakorlás, ha ez a hatalom a tisztségeken (presbiter) át a testületek kezébe kerül, nagy a kísértés, hogy az egyház félreérti azt, amire jogosult és kötelezett, és átruházott hatalommal kormányoz. Pedig Jézus nem „ruházta át” hatalmát, csupán az ő hatalmának az érvényesítését bízta tanítványaira, a későbbi tisztségviselőkre.

Elődeinkkel együtt valljuk, hogy az autokrata kormányzásra az egyház nem tarthat igényt. Ez remélhetően (már) nem is kísértésünk. Annál inkább közel állunk ahhoz,

---

²³ Fazakas: Sándor: *i. m.* 139.

²⁴ László Dezső: Néhány szó egyházunk külső rendjéről. *RSz* 1957. 1–7.

²⁵ Uo., 5.

²⁶ Imre Lajos: Az egyházkormányzás református alapelvei. *RSz* 1958. 142.

hogy valljuk és megvalósítsuk a demokratikus kormányzást. Tudjuk, hogy az állam-, a pártideológiában és az élet sok más területén ez mit jelent. A demokrácia (népuralom) azért lett ma váltófogalom, belépőjegy a humanizmust meghirdető polgári közösségekben, mert benne vagy a diktatúra, vagy a monarchia, vagy az arisztokrácia alternatíváját látták. Korának társadalmi, politikai viszonyait tekintve, és az egyházra nézően, Kálvin is nyilatkozik, s veszélyeket lát: a diktatúra lázongássá, a monarchia zsarnoksággá, az arisztokrácia a kevesek párturalmává torzulhat.²⁷ Azok, akik a mi egyházkormányzatunkat demokratikusnak hirdetik, azért (is) gondolkoznak így, mert félreértve a presbiter-zsinati elvet úgy vélik, hogy testületeink (nép)képviselői alapon alakultak és működnek. Pedig a zsinat tagjai nem a démoszt képviselik, hanem a kúriosz hatalmát érvényesítik.

Ma különösen hangzik az, amit Kálvin az állam kormányzásáról mond: „...az arisztokrácia, vagy az általa és a polgári közrend által kormányzott állam a többi valamennyit messze felülmúlja”. (A „többi valamennyi” a királyság és a népuralom.) Isten – mondja tovább – „az államkormányzásra alkalmas arisztokráciát rendelte el az izraeliták között, ...amíg Krisztusnak képét létrehozza Dávidban”.²⁸ Egyházunkra nézve az arisztokratikus kormányzás elvét akkor fogadhatjuk el, ha a *kiváltságosak* uralmán az *elbűvöttek* szolgálatát értjük. Nemrég egyházjogi közhely volt, hogy egyházunk demokratikus berendezettségű. Pruzsinszky Pál úgy látja, hogy „Kálvin egész egyházi szervezete teljesen demokratikus alapokon nyugszik, [...] s a Biblia alapján állva, következetesen demokratikus elveket valósított meg”.²⁹ A 20. század első harmadában elhangzó megállapítás visszacseng magyar református egyházunkban a népi demokráciák idején. Akik ezt nemcsak a fennálló rendszer iránti lojalitásból mondják, hanem meg vannak győződve, hogy demokratikus egyház vagyunk (illetve azzá kell válnunk), azok összetévesztik a presbiteri rendszert a népuralmival. Hogy ez hibás azonosítás, arra többen rámutattak, legmeggyőzőbben Révész Imre, aki úgy látja, hogy a presbiteri rendszerben a Krisztus-uralom érvényesül. Ezzel egyetértően idézi őt Fazakas Sándor.³⁰ Makkai Sándor azzal fejleszti tovább a gondolatot, hogy a krisztokráciát kapcsolatba hozza a demokráciával: „Az egyházi demokratizmusnak egyetlen lényeges feltétele a teokrácia...”³¹ Ez a kifejezés főleg Kálvin egyházkormányzására vonatkoztatva bevett, amit gyakorlati megvalósulásában bibliokráciának is nevezhetünk.³²

Elengedhetetlennek tartom, hogy a krisztokrácia fogalmát a testületi kormányzás vonatkozásában is tisztázzam. A tiszttség iránti követelmény az, hogy a presbiterek

---

²⁷ Kálvin: *i. m.* IV. 20. 9.

²⁸ Uo. 20. 8.

²⁹ Kálvin János. *Életrajz*. Pápa 1912. 127. Inkább Kálvin antidemokratizmusáról beszélhetünk, aki hivatkozik a laodíceai zsinatra, amely a püspökválasztásról azt mondja, hogy nem jó az „ingatag néptömegre bízni”, nem helyes a nép „esztelen kívánságainak” engedni. Viszont azt is megjegyzi, hogy a papok előzőleg megtudakolták a nép akaratát. *I. m.* IV. 4. 12.

³⁰ Révész Imre: Presbiteri rendszerű-e? In: *Tegnap, ma és örökké*. 303., illetve Fazakas Sándor: *i. m.* 153–154.

³¹ Kálvinista demokrácia. *RSz* 1932. 179.

³² Lásd Péter Miklós: *Kálvin. Genfi Gyülekezeti Rendtartás*. 62.

mint testületi tagok magánéletvitelükkel és szolgálatukkal keresztyének, Krisztus-követők legyenek.³³ Ez az igény távol áll attól, amit megvalósulni látunk kormányzó testületeinkben. Legalább azt kellene elérni, hogy többségükben ilyenek legyenek, és ha ez megtörténik, akkor érvényesülhet a demokrácia, a Krisztus-félék „leszavazzák” azokat, akik nem állnak hivatásuk magaslatán. A Barmeni Nyilatkozat IV. pontjának magyarázatában Fekete Károly is így értelmez: „... a demokrácia is csak a krisztokrácia feltétele alatt érvényesíthető, ahol a démosz minden tagja, vagy tagjainak többsége krisztusi gondolkodású és életvitelű”.³⁴

Magyar református egyházunk kormányzását az utolsó száz évben sok jogos bírálat érte. Ezek a kriptoepiskopalitást, a papuralmat, a csak formálisan alkalmazott paritást és több más kormányzási gyakorlatot érintettek. Jelen írás nem annyira kritika, mint inkább ösztönzés arra, hogy többször belenézzünk a Szentírásba, és hitvallásaink útmutatásával elinduljunk egy új egyházkormányzási mód felé. Fejtegetéseimet bibliai utalásokkal kezdtem, s illő, hogy a végén hitvallásunkra hivatkozzam: Az Úr az „övéinek megtiltotta az uralkodást és ajánlotta mindenkéül az alázatosságot. Mindenestre van egy más, tiszta és korlátlan hatalom, amelyet jog szerint valónak is neveznek. E hatalom szerint mindenek a mindenség Urának, Krisztusnak vannak alávetve. [...] Ezt a hatalmat az Úr magának tartja fenn, és nem ruházza át senki másra. [...] Mert a kormányzást nem teszi másoknak vállára, hanem megtartja és gyakorolja hatalmát ma is, mindeneiket igazgatván. [...] Egészen más a hivatali vagy szolgálati hatalom, amelyet az tart korlátok között, akié a teljes hatalom. Ez inkább hasonlít a szolgálathoz, mint az uralkodáshoz.”³⁵

Felhasznált irodalom

Bartók György: *A református egyházak presbyteriális szervezete*. Kolozsvár 1904.

Beyer, Wolfgang: ἐπισκοπεῖν, ἐπισκοπέω ἐπίσκοπος κτλ., in: Kittel, G.–Friedrich, G.: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. B. 2. W. Kohlhammer, Stuttgart 1935. 595–619.

Bornkamm, Günther: πρεσβύτερος, συμπρεσβύτερος κτλ, in: Kittel, G.: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. B. 6. W. Kohlhammer, Stuttgart 1959. 651–683.

Coenen, Lothar: Bischof, in: *Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament I*. Theologischer Verlag, R. Brockhaus Wuppertal, 1977. 123–127.

Coenen, Lothar: Presbyter, in: *Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament II*. Theologischer Verlag, R. Brockhaus Wuppertal, 1977. 1003–1010.

Fazakas Sándor: *Új egyház felé?* Dissertationes theologicae 4. Debrecen 2000.

Fekete Károly: *A Barmeni Teológiai Nyilatkozat*. Kálvin János Kiadó, Budapest 2009.

---

³³ Részletesen beszéltem erről egy előző előadásomban: A kálvinizmus időszerűsége. In: *Önazonosság és küldetés*. Kolozsvár 2001. 21–22.

³⁴ Fekete Károly: *A Barmeni Teológiai Nyilatkozat*. 89.

³⁵ *II. Helvét Hitvallás*. 18. rész, 10–11.

- Imre Lajos: Az egyházkormányzás református alapelvei. *RSz* 1958. 139–143.
- Jeremias, Joachim: *Jerusalem zur Zeit Jesu*. Berlin ³1963.
- Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere*. 4. IV. Pápa 1910. 351–365.
- László Dezső: *Az anyaszentegyház élete és szolgálata*. Kolozsvár 1938.
- László Dezső: Néhány szó egyházunk külső rendjéről. *RSz* 1957. 1–7.
- Makkai Sándor: Kálvinista demokrácia. *RSz* 1931. 178–184.
- Makkai Sándor: Az egyház kormányzó tevékenysége. *Igazság és Élet* 1937. 21–23.
- Péter Miklós: *Kálvin. Genfi Gyülekezeti Rendtartás*. Napoca Star, Kolozsvár 1998.
- Pruzsinszky Pál: *Kálvin János. Életrajz*. I–II. Református Főiskolai Könyvnyomda. Pápa 1912.
- Révész Imre: Zsinat és hitvallás. *Kálvinista Szemle* 1920. szeptember 26-i és október 3-i szám.
- Révész Imre: Presbiteri rendszerű-e a magyar református egyház? In: *Tegnap, ma és örökké*. Révész Imre összegyűjtött tanulmányai az egyház múltjából és jelenéből. Debrecen 1944. 298–310.

Megjelent a Bölcskei Gusztáv tiszteletére szerkesztett Krisztusért járva követségben c. kötetben. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem kiadványsorozata. Debrecen 2012. 429–444.